

NOVI MARKERI CITIRANJA U SRPSKOM I SLOVENAČKOM JEZIKU

Sažetak: Ovaj rad se bavi analizom novih markera citiranja ("the new quotatives"): *kao, krene* u srpskom i *češ, kakor češ* u slovenačkom jeziku. Upoređujemo pojavljivanje novih markera citiranja i drugih leksičkih markera citiranja, kao što su *verba dicendi*. U srpskom i slovenačkom navedeni novi markeri citiranja se upotrebljavaju u neformalnoj konverzaciji, najčešće kada se navode dijalozi. Njihova glavna funkcija je ne samo „uvođenje“ u citirani dijalog, iskaz ili samo deo iskaza, već i „uvođenje“ sagovornika u celokupni emocionalni i situacioni kontekst. Upotrebljavanjem ovih markera citiranja postiže se ekspresivnost, govornik se koristi promenama boje i jačine glasa, promenama u tempu, kao i u neverbalnom ponašanju, u većoj meri nego što je to slučaj kod uvođenja citiranog govora pomoću *verba dicendi*. Korpus se sastoji od 5 sati video materijala (TV emisijâ) i 5 sati video snimaka neformalnih razgovora na srpskom i slovenačkom jeziku, koji je transkribovan i anotirana su relevantna prozodijska, kinezička i paralingvistička obeležja.

Ključne reči: novi markeri citiranja, diskurs, kinezika, prozodija

1. Uvod

Među leksičkim markerima citiranja sve više se takozvani „novi“ markeri citiranja nalaze u fokusu lingvističkih istraživanja. To su reči i izrazi koji ne figuriraju primarno kao sredstva uvođenja direktnog citiranog govora. Dakle, pored uobičajenih glagola koje koristimo prilikom navođenja tuđeg ili sopstvenog govora, *verba dicendi*, koriste se i izrazi kao: *kao, krene* (srp.), *češ, kakor češ* (slo.), *like, go* (eng.). Sledeći primeri će nam ilustrovati neke od novih markera citiranja:

1. A onda ona **kao** *Joj, nemoj da me nerviraš!*

2. A: and **he goes** 'do you wanna dance' ?

I go 'no no'.

he goes 'oh oh I'm sorry'.

I go 'yeah you better be'.

[**I go** 'you better be'.

B: [that's hilarious

(Buchstaller, 2001)

3. Rekel mi je, naj sedem, **češ** saj se ti nikamor ne mudi.

Ovi „novi“ markeri citiranja ("the new quotatives") karakteristični su za govorni diskurs, najčešće neformalnu konverzaciju, i uglavnom se javljaju kada je u pitanju navođenje, tj. citiranje, dijaloga, odnosno kada govornik sagovorniku navodi replike (turnuse) iz nekog razgovora.

Naime, citirani materijal, i to najviše direktno citirani govor, smatra se najprominentnijim delom iskaza, i narativa. Tako, ako se izraz *kao* (srp.), *češ*, *kakor* (slo.), *like*, *go* (eng.), i sl. nađe uz citirani materijal, on stavlja u fokus najznačajniju informaciju u iskazu. Pri upotrebi ovih novih markera citiranja vrlo obilato se koriste „zvučni efekti“ i druga mimetička sredstva kojim se „glume“ prethodni događaji, tj. prehodno izrečeni iskazi – govor koji se navodi. Zapravo, kada govornik uključuje paralingvističke i neverbalne elemente u deo iskaza koji predstavlja navođenje tuđeg (ili sopstvenog) govora, on u stvari ne vrši samo citiranje, već i na neki način izvodi taj govor. To izvođenje ima ulogu da slušaoca na što neposredniji i slikovitiji način uvede u taj događaj i da poveća „dramatičnost“ događaja. Güldemann (2001) smatra da su uobičajeni *verba dicendi* fokusirani na semantiku, značenje citiranog dela, dok su novi markeri citiranja fokusirani na predstavljanje, prezentovanje celokupnog govornog događaja koji se citira.

Nas je u istraživanju zanimalo kakva značenja je moguće preneti upotrebom ovih novih markera citiranja u srpskom jeziku i u slovenačkom jeziku, i od čega može da zavisi „odabir“ markera citiranja – tj. da li za određeno značenje koje govornik želi da prenese sagovorniku on bira specifični, odgovarajući marker.

2. Korpus

Za ovo istraživanje služili smo se korpusom koji se sastoji od pet sati neformalnih razgovora na srpskom i slovenačkom jeziku, i pet sati snimljenih televizijskih emisija na srpskom jeziku, i to emisija razgovornog tipa (*talk show*): *Beograd noću* i *3 pa 1*, pošto je u njima zastupljen takođe neformalni diskurs, za koji su i karakteristični novi markeri citiranja.

Taj materijal je zatim transkribovan, obeležene su pauze u govoru – za kraće pauze korišćen je simbol [-], a za duže [--], obeležena su prekidanja i preklapanja, zamuckivanja – koristili smo znak [•] koji je unet između slogova ili reči gde je došlo do zamuckivanja. Urađena je i anotacija prozodijskih elemenata, i to glasnoće (relativne) – glasniji delovi su obeleženi boldiranim slovima, a izuzetno glasni delovi govora su označeni velikim slovima. Slučajevi govorenja izuzetno tihim glasom bili su ređi, i obeležili smo ih tako što smo ispred i iza tiho izgovorenih delova uneli u transkript *tih*o. Tempo smo takođe opisno anotirali, pa su tako delovi koji su izgovoreni sporijim tempom obeleženi rečju *sporo*, a oni delovi koji su izgovoreni bržim tempom rečju *brzo*. Kao što je dobro poznato, govornici imaju individualni tempo govora, kao i jačinu glasa, koji naravno variraju od situacije do situacije, pa

zato ovde nismo pribegavali objektivnijem tipu anotacije tempa i glasnoće, već smo se oslonili na ono što je u komunikaciji ipak relevantnije, a to je ljudska percepcija. Tako transkribovan materijal dat je zatim na proveru dvama diplomiranim lingvistima, i nakon njihovog transkribovanja utvrđena je podudarnost od 95% sa našim transkriptom. Pored toga, urađena je segmentacija iskaza u korpusu na intonacione celine, i korišćen je znak [//] za granice među intonacionim celinama.

Unete su i anotacije za relevantne i lingvistički informativne neverbalne elemente (tamo gde je to tehnički bilo moguće – npr. kinezički elementi su mogli biti anotirani samo u korpusu televizijskih emisija). Od tih neverbalnih, kinezičkih elemenata naročitu pažnju smo posvetili ponašanju ruku i šaka govornika, pokretima glave i usmerenosti pogleda, kao i facijalnoj ekspresiji. S obzirom na to da smo se i ovde koristili opisnom anotacijom, trudili smo se da budemo što konzistentniji. Za pokrete bilo je bitno navesti oblik pokreta, smer pokreta, kao i brzinu i intenzitet, a u nekim slučajevima i ponavljanje pokreta. Tekst opisa pokreta nalazi se ispred celine koja je izgovorena, i obeležen je sitnijim fontom radi preglednosti transkripta. Ovde treba napomenuti da nisu svi pokreti mogli biti vidljivi anotatorima, jer gledaoci ovih emisija, pa samim tim i anotatori, imaju pred sobom samo ono što im reditelj emisije „dozvoli“ da vide.

3. Kao_{srp}, krene_{srp}, (kakor) češ_{slo} kao markeri citiranja

Kao što smo već naveli, u srpskom jeziku kao novi markeri citiranja figuriraju izrazi *kao, krene, onako, tipa* itd., a ovom prilikom ćemo se više posvetiti slučajevima kada se citirani materijal uvodi markerima *kao, krene*. Ono što nam se posebno činilo interesantnim je situacija da se u ulozi markera citiranja i u nekim drugim jezicima nalaze izrazi koji imaju ista ili približna značenja kao ovi izrazi u srpskom jeziku. Tako, npr. u engleskom jeziku, javljaju se *(be) like, go* kao markeri citiranja, ili u nemačkom neformalnom diskursu *und ich so/und er so*. (Golato, 2000)

Stoga ćemo se kratko osvrnuti na dosadašnja istraživanja ovog fenomena, i to na materijalu engleskog jezika, jer je tu najviše istraživanja do sada i urađeno. Schourup (1983) navodi da se *be like* kao marker citiranja najviše koristi kod mlađih Amerikanaca, pripadnika bele populacije, i odnosi se na unutrašnje reakcije govornika. U nešto kasnijim istraživanjima dolazi se do zaključka da se *be like* koristi dominantno kod ženske populacije, u dobi od 18. do 25. godine, i to za uvođenje kako verbalnih izraza, tako i neverbalnih elemenata iskaza (Blyth et al., 1990). Suzanne Romaine i Deborah Lange (1991: 237) su utvrdile da se *be like* javlja u prezentu i to u prvom licu jednine. Nekoliko godina potom, istraživanja ovog fenomena pokazuju da se upotrebljavanje *be like* kao markera citiranja proširilo i na populaciju starije dobi, kao i da *be like* podjednako koriste i muškarci i žene (Ferrara and Bell, 1995). Ove autorke u istoj studiji tvrde da se *be like* upotrebljava sada već u svim licima, kao i u prošlom vremenu, što u stvari znači da se upotreba *be like* proširila i za uvođenje tuđeg govora. Dakle, *be like* se može koristiti za uvođenje citiranog govora, ili pak

unutrašnjeg monologa. Pažnja se posvetila i gramatikalizaciji izraza *be like*: Romaine and Lange (1991), Meehan (1991), Buchstaller (2001).

Takođe, dosta istraživanja je urađeno kada je u pitanju *go* kao marker citiranja. Tako, Macaulay (2001) tvrdi da se kod adolescenata u Glazgovu *go* javlja najčešće kao marker citiranja – 26%, ispred *say* – 24%. U sociolingvističkim istraživanjima nastojalo se da se utvrdi učestalost pojavljivanja *go* kao markera citiranja u govoru mladića i devojaka, i pokazalo se da se *go* češće koriste devojke (Levey, 2003), kao i učestalost korišćenja ovog markera citiranja u zavisnosti od godina govornika. Cukor-Avila (2002: 3) konstatuje da postoji opšti konsenzus među istraživačima da se *go* češće javlja kod tinejdžera i mlađe populacije, a da se *say* koristi više među populacijom rođenom pre pedesetih godina dvadesetog veka. Međutim, ipak ostaje ne sasvim jasna situacija oko načina upotrebe *go* kod različitih populacija govornika (muškarci vs. žene; mladi vs. stari) kada se uporede rezultati istraživanja različitih varijeteta engleskog jezika (kanadskog, američkog, britanskog, australijskog), jer neka istraživanja pokazuju donekle kontradiktorne rezultate.

Kada je u pitanju srpski jezik, nas je najviše interesovalo da ustanovimo u kojim situacijama preovladava korišćenje *kao* naspram *krene* kao markera citiranja, i u kom odnosu je stanje ovih markera citiranja u srpskom naspram engleskog jezika (tj. odnos *kao* vs. *like* i *krene* vs. *go*). Upoređujući tako situaciju kod upotrebljavanja *kao* u srpskom jeziku i *like* u engleskom, možemo primetiti da se i u jednom i u drugom ova reč koristi: (a) prilikom poređenja, (b) kao ispunjena hezitaciona pauza ili poštapalica, i (c) kao marker citiranja. Kada je u pitanju ova problematika u okviru engleskog jezika, Buchstaller (2001) je mišljenja da je u osnovi značenja *like* upravo *SLIČNOST*, koja se takođe nalazi u osnovi pojmova poređenja i približnosti. Golato (2000: 35) navodi da *like* potiče od staroengleskog pridevskog značenja „koji ima oblik (nečega)“, i da se u tekstovima iz XIV veka upotrebljava kao pridev sa značenjem „na isti način“ ili „sličan“, i da su se zatim razvila dva značenja iz toga: približnost (aproksimativnost) i značenje „(kao) na primer“. Iz ovog značenja „(kao) na primer“ razvilo se uvođenje citiranog materijala. Upravo ta kompleksnost značenja nam ponekad ne dopušta da sa sigurnošću tvrdimo da li je u nekim slučajevima *kao* u funkciji „ispunjivača“ hezitacione pauze, ili je u pitanju marker citiranja, i ako je to slučaj, da li se citira nešto što je zaista izgovoreno u nekom trenutku, ili pak uvodi „nerealizovan“, tj. unutrašnji govor.¹ Sledeći primeri iz našeg korpusa oslikavaju tu situaciju:

– G2: (...) meni su se naravno moje koleginice smejale // *kao* -- // ja sam bila urednik dva ženska lista (...)

– DAN: ...on stvarno jednostavno nema gde da nađe posao // konkurisao je toliko puta na iks iks iks mesta // i *kao* nikad nije uspeo da nađe nikakav posao (...)

Treba napomenuti i to da i kada se *kao* javlja u okviru ispunjenih hezitacionih pauza, često unosi značenje približnosti i neodređenosti:

– G: da -- // još mi imamo onaj // onaj baš čajnik // ono znaš *kao* -- čajnik -- (...)

¹ Detaljnije o tome da li se citira nešto što je zaista izgovoreno ili ne, biće reči nešto kasnije u ovom radu.

- I: da // ono *kao* raste odavde (...)
- M: Najbolje je ono kad nakupujemo // znaš imaš po tri-četiri vrste *brzo* // onda *kao* sedneš i ko • koji ću znaš (...)

Sada ćemo se pozabaviti primerima iz našeg korpusa u kojima je *kao* u funkciji markera citiranja.

- G: Pa *kao* **jes' ti normalna** // *k'o* **ti ideš na dijalizu**, **znaš** da ne treba da piješ čaj *brzo*

U ovom primeru govornik G uvodi iskaze „jes' ti normalna“ i „ti ideš na dijalizu, znaš da ne treba da piješ čaj“ koje je u nekom prethodnom razgovoru izrekao jedan govornik. Prvi iskaz je uveden markerom *kao* u punom obliku, dok je drugi uveden „skraćenom verzijom“ – *k'o*, što se može pripisati neformalnom diskursu, i ubrzanom govoru učesnika G. Da je u pitanju bila situacija u kojoj jedan „prethodni“ govornik (govornik 1) izgovara prvi iskaz, a drugi „prethodni“ govornik (govornik 2) izgovara drugi iskaz, govornik G sada ne bi upotrebio uzastopce marker *kao* da uvede ove iskaze, već bi, da bi njegovom sagovorniku situacija ko šta izgovora bila jasnija, koristio još neke pokazatelje o smenjivanju učesnika u tom prethodnom razgovoru (najčešće se koriste zamenice ili imena, npr: on kao ---, Mira njemu kao ---). On govori u ovom segmentu svog iskaza ubrzano, tj. brže nego inače u razgovoru u kome učestvuje, jer prenosi tuđ govor koji je, pretpostavljamo, takođe bio ubrzan. Možemo primetiti i da govornik G pojačanim glasom izgovara segmente iskaza koje navodi. U stvari, prvi citirani iskaz izgovoren je pojačanim intenzitetom glasa, a zatim, kada govornik G izgovara *k'o* koje uvodi drugi iskaz, on to izgovara tiše, tj. svojom uobičajenom jačinom glasa. Dalje, kada citira drugi iskaz, on opet pojačava intenzitet glasa, što je prisutno u prvom delu drugog iskaza, a u drugom delu pojačano je izgovorio samo „znaš“, a ostatak je izgovorio glasom normalne jačine. Možemo pretpostaviti da je na planu prozodije govornik G je imitirao govornika čije reči navodi, tj. da je taj „prethodni“ govornik ubrzano izgovorio oba svoja iskaza, i glasnije prvi iskaz, prvi deo drugog iskaza, i zatim emfatičko „znaš“.

Pogledajmo sada primer (7) koji prikazuje vrlo čestu situaciju citiranja „nerealizovanog“ govora, tj. unutrašnjeg govora.

- V: (...) ona priča *kao* // bolji frajer // pa *kao* // ja sa njim a tu lepe žene (...)

Govornik V opisuje situaciju (koju označava sa „ona priča“) iz svojih mlađih dana, kada je sa jednim drugom često izlazio u grad. Govornik V navodi reči, bolje reći misli, svoga druga, koji (po mišljenju govornika V) ima sledeću „logiku“: „V je bolji frajer od mene, pa ću s njim izlaziti jer uvek ima lepih žena oko njega, a ja sam, eto, tu sa njim, pa tako imam veće šanse za uspeh nego da izlazim sa nekim ko nije frajer kao on“. Upravo značenje približnosti koje se nalazi u *kao* nam omogućava da ga koristimo za uvođenje „nerealizovanog“ govora, kao što smo ranije u ovom radu konstatovali, i može se interpretirati u tim slučajevima kao „kao da je rekao“, „kao da je mislio“, itd. Zapravo, u mnogim situacijama korišćenja *kao* u funkciji markera citiranja postoji mogućnost da se govor koji se citira nije realizovao, tj. da

je u pitanju „siva“ zona realnosti – tj. situacija „može da bude, ali ne mora da znači“.

Situacije kada se pored *kao* javlja i glagol govorenja su donekle manje „neizvesne“, tj. postoje veći izgledi da se citirana govorna situacija realizovala u prošlosti. Navešćemo nekoliko primera:

– G: ma meni je *rekla kao* // ovaj zub treba da se - // pošto ovaj zub već ono kvaran skroz ^{brzo} // (...)

– G: *Reče* ona meni *kao* najbolje bi bilo da -- // *kao* taj zub može da se izva-
di // *kao* dok ti raste osmica // znaš može da se sabije (...)

– I: da, i ja *rek'o* -- // baš *rek'o* znam o čemu se radi *kao*.

M: nije valjda **to** ^{brzo} ?!

U primeru (9) možemo uočiti da u iskazu govornika G *kao* ne dolazi neposredno iza glagola govorenja „reče“, i da govornik G nastavlja da uvodi iskaze pretrodnog govornika (zubarke) koristeći samo *kao*. U primeru (10) vidimo takođe jednu interesantnu pojavu, a to je da se *kao* nalazi na samom kraju iskaza govornika I, a da pritom on nije prekinut od strane govornika M. U ovom slučaju *kao* bismo mogli da interpretiramo kao marker kraja citata, ili možda kao dislocirani deo izraza „*re'ko kao* ---“, što nam može ukazati na mogućnost slobodnije distribucije markera *kao* u iskazima.

Treba istaći još jednu vrlo zanimljivu pojavu kada je u pitanju *kao*, i u slučaju kada je ispunjivač hezitacione pauze, i u slučaju kada je marker citiranja. To je situacija da govornik u sklopu svog iskaza „odabere“ *kao* i za dominantnog ispunjivača hezitacione pauze i za dominantni marker citiranja. Tako, na primer postoji tendencija da citirani materijal biva uveden pomoću *kao* i da se pritom *kao* javlja u tim iskazima kao najčešći ispunjivač hezitacione pauze:

(11) D: pa ne znam tridesetak možda // i ja onako stala // *kao* -- *kao kao* vidi se // nisi pročitala ono *kao* - masku // ja onako *kao* // pa jesam // pa *kao* čekaj bre // pa šta sad čitaš // pa 'tela sam bodlera // da im pročitam pesmu // a•a ja onako 'naš // *kao* aha // *kao* dobro // jao *kao* izvini // *kao* nesporazum // *kao kao* okej je sve // *kao* izvini stvarno // *kao* nema na čemu da se izvinjavate // i sad onako stojim // razmišljam (...)

Tu pojavu uočili su Scherre i Naro (1991) i nazvali je *birds of a feather effect*. Na materijalu engleskih novih markera citiranja ovu pojavu analizira Buchstaller (2001: 10–12). Možemo konstatovati da je ona prisutna i na materijalu srpskog jezika, i to ne samo kada je u pitanju *kao*, već i kod drugih markera citiranja i ispunjivača hezitacionih pauza, i možemo usvojiti termin koji su Scherre i Naro dali, i po analogiji sa engleskim izrekom „birds of a feather flock together“, prevesti na srpski sa *svaka ptica svome jat*.

Sada ćemo pogledati situacije u kojima se javlja *krene* kao marker citiranja. Naravno, mogući su u ovoj upotrebi i drugi oblici glagola *krenuti*, što zavisi od toga čiji se govor navodi, pa ako je u pitanju više lica, biće, prirodno, u množini, ili ako se odnosi na citiranje npr. sopstvenih reči, biće u prvom licu jednine. Glagol *krenuti* se kao marker citiranja javlja najčešće u prezentu, i u našem korpusu se nije pojavio slučaj da je u prošlom vremenu, bez obzira što se (svakako) navode

situacije koje su se desile u prošlosti. Po našem mišljenju to je zato što se tako postiže dinamika u konverzaciji, tj. govornik čini svoje učešće u komunikaciji življim, dinamičnijim, pa tako sagovornika dodatno „uvlači“ u sadržaj koji citira. Osim toga, sam glagol *krenuti* je glagol kretanja, i samim tim uvodi dinamiku u iskaz, pa odabir ovog markera citiranja naspram nekog drugog takođe govori o nameri govornika da svoj iskaz učini dinamičnim. Moramo ovde napomenuti i to da se novi markeri citiranja najviše koriste kada je u pitanju navođenje (prethodno izrečenih) dijaloga, i da se njima generalno postiže živost koja je bila prisutna u smenjivanju replika u originalnom dijalogu. Početni deo dijaloga koji govornik citira se vrlo često uvodi markerom *krene(m)*.

Treba reći i to da se *krene* koristi i uz glagole govorenja kad se uvodi citirani govor, direktni ili indirektni, ili kada se ne navode tuđe reči, već kada se govori o nekoj govornoj situaciji, i tada *krenuti* ima značenje *početi*, npr.:

(12) B: (...) // jao onako dobra tema znaš // ajde i ja *krenem* o Ramzesu *da pričam* //

(13) B: (...) ja sve *krenem da pričam* lekciju // i godine koje to bilo // i šta je bilo // i kako se desilo // i gde se desilo _{ubrzano} (...)

(14) D: (...) - **profesore** // **to nije moje** // i ja *krenem* tako *da lažem* providno // (...)

U slučajevima kada se citirani materijal uvodi pomoću *krene* sagovorniku se predočava da je u pitanju zaista realizovani iskaz, za razliku od situacija kada se citirani materijal uvodi sa *kao*, gde nije, kako smo videli, jasno da li se taj iskaz zaista „dogodio“ ili ne. Dakle, kada govornik uvede citirani iskaz sa *krene*, on sugeriše sagovorniku da „verno“ i bez „prepakivanja“ prenosi izgovoreni iskaz:

(15) D: I Silvana vidi da mi tu nešto znaš // domundavamo se // i ona *krene* // **jao evo je** _{brzo} // ja se oladio _{brzo}

U primeru (15) vidimo da je govornik D deo iskaza „jao evo je“ izgovorio glasnije i ubrzano, zato što je to iskaz koji je „originalni“ govornik (Silvana) tako izgovorio, ili pak govornik D želi da njegov sagovornik veruje da je originalni govornik upravo tako izgovorio taj iskaz. Menjanjem intenziteta glasa (pojačavanjem glasnocće) govornik D uspostavlja granice početka i kraja navođenja tuđeg (Silvaninog) govora, dok je tempo ubrzan i nakon završetka citiranog iskaza, jer govornik D izlaže dinamičnu i za njega napetu situaciju iz prošlosti.

Kada je u pitanju slovenački novi marker citiranja *češ*, *kakor češ* postoji dosta sličnosti sa srpskim markerom *kao*. Naime, i *češ* (*kakor češ*) može imati funkciju „ispunjivača“ hezitacione pauze, i nekada je nejasno da li je u nekom iskazu ima ovu ulogu ili je u pitanju marker citiranja.

(16) M: Ustavil me je policaj, // *češ* da sem vozila **prehitro!**

O ovom primeru iz našeg korpusa vidimo da govornik M (u pitanju je ženska osoba) kaže svom sagovorniku da ju je zaustavila policija jer je vozila prebrzo. Ako

kakor češ tretiramo kao ispunjenu hezizacionu pauzu, onda će naša interpretacija biti da je M zaista prebrzo vozila, jer je „sem vozila prehitro“ njen komentar sadašnjem sagovorniku. A ako češ protumačimo kao marker citiranja, onda smatramo da je govornik M iskaz „sem vozila prehitro“ izgovorila u situaciji kada ju je policija zaustavila. Postoji takođe mogućnost da taj iskaz tom prilikom nije uopšte izgovorila, već da je samo to pomislila, što bi bilo navođenje unutrašnjeg monologa.

U sledećem primeru vidimo situaciju kada *kakor češ* uvodi unutrašnji monolog:

(17) A: Imela je kapo, // *kakor češ* mrzlo je.

Ovo možemo protumačiti kao uvođenje iskaza „mrzlo je“ koji ženska osoba o kojoj govornik A govori nije zaista izgovorila, već je tako, po mišljenju A, smatrala: „Hladno je, (treba da stavim kapu)“.

Sledeći primer pokazuje vrlo zanimljivu situaciju koja se javlja prilikom citiranja dijaloga, a to je da govornik faktički „glumi“ uloge, tj. pretvara se u aktante dijaloga koji navodi, i to koristeći se ne samo promenama na suprasegmentalnom i paralingvističkom planu, već i na planu kinezike.

(18) DAN: ... dobila je i naviku, // sad super sa nekim **pogled ka VOD, neutralan položaj, obe ruke na kolenima** oduševljenjem ide na taj pos • posao, // nije kao **neznatno se trgne, desnu ruku kratko podigne, podigne pogled i kratko zakoluta očima, pa spusti ruku na koleno** // **jao opet posao!** usporeno

U ovoj situaciji govornik DAN, izgovarajući iskaz „*jao opet posao!*“ – koji predstavlja zapravo (mogući) iskaz (ili stav) njegove sestre, promeni stav tela, tj. neznatno se trgne, pritom podigne desnu ruku iz neutralnog položaja u kome su obe ruke do tada bile (na krilu, tj. kolenima), podigne pogled (a do tada je gledao u VOD) i zakoluta očima, a na kraju iskaza opet spusti desnu ruku na krilo. Tako, slušalac često i na osnovu samo neverbalnih pokazatelja (promena na kinezičkom, prozodijskom i paralingvističkom nivou) može zaključiti ko je šta u datom dijalogu izgovorio – dakle, govornik čak ni ne mora da koristi leksičke markere navođenja tuđeg govora (npr. „onda joj je rekao“, „ona mu je odbrusila“, „odgovorila mu je“, i sl.)

Gestovi koji se javljaju u ovim primerima prenošenja iskaza, tj. citiranja, svrstavamo u *ikoničke ilustratore* (Polovina, V. i Panić, N., 2010: 230) jer čineći ove pokrete prilikom citiranja govornik zapravo prikazuje ponašanje „originalnih“ sagovornika u dijalogu koji navodi, odnosno ilustruje njihove pokrete. Mora se naglasiti da pokreti koji uvode citirani govor (npr. u ovoj situaciji DAN se neznatno trgnu) predstavljaju *regulatore* (Polovina, V. i Panić, N., 2010: 223, Ekman, P. & Friesen, W. V., 1969) – signaliziraju sagovorniku da je to početak tuđeg govora. Najčešći signali ove vrste su uglavnom (neznatne) promene položaja tela.

Možemo takođe reći da prateće neverbalno ponašanje prilikom citiranja tuđih (ili sopstvenih) iskaza može pokazivati ne samo kako govornici predstavljaju ranije izgovorene iskaze, već i kakav je njihov sadašnji stav o tim iskazima.

Zaključak

Najčešći novi markeri citiranja u srpskom i slovenačkom jeziku su prevodno ekvivalentni izrazima koji se u nekim drugim jezicima pojavljuju i u ovoj diskursnoj funkciji. Tako, *kao* u srpskom, kao što smo videli, ima funkcije koje i ekvivalent *like* ima u engleskom jeziku: za poređenje, a posmatrano u okviru diskursa, može imati funkciju ispunjivača hezitacione pauze i markera citiranja. Češ, *kakor češ* u slovenačkom možemo interpretirati takođe kao ispunjivača hezitacione pauze, kao i markera citiranja, a značenje se donekle podudara sa *kao* i *like*. *Go* u engleskom jeziku može imati funkciju markera citiranja, kao i srpski ekvivalent *krene*.

Ono što je posebno zanimljivo je da se i u srpskom i slovenačkom, i u engleskom, markeri citiranja koji imaju značenje približnosti (naime: *kao*, (*kakor*) *češ*, odnosno *like*) koriste (i) u slučajevima kada se radi o unutrašnjem monologu, tj. mogu uneti u iskaz značenje da ono što se predstavlja kao citat ne mora da bude i zaista izgovoreno, već, po mišljenju govornika koji „citira“, može da bude „pomišljeno“. To značenje bismo mogli da predstavimo kao „*KAO* da je rekao/la (pomislio/la)“.

Kada je u pitanju novi marker citiranja *krene*, situacije u kojima se on koristi su takođe vrlo bliske situacijama u kojima se u engleskom upotrebljava *go*. Zapravo, *krene* sugeriše sagovorniku da je u pitanju iskaz koji se zaista realizovao, tj. koji je zaista izgovoren. U srpskom diskursu se ovaj marker citiranja koristi u formi prezenta u odgovarajućem licu, dok je u engleskom prisutna i forma prezenta i forma prošlog vremena.

Posmatrajući učestalost pojavljivanja *kao* naspram *krene*, uočili smo da se u našem korpusu mnogo više koristio marker citiranja *kao*. To možemo protumačiti kao jednu tendenciju kod govornika, imajući na umu da *kao* ima i funkciju ispunjivača hezitacione pauze, pa se govornici koji koriste *kao* „lakše“ opredeljuju da *kao* koriste i kao marker citiranja, naročito ako imamo u vidu efekat *svaka ptica svome jatu* (*birds of a feather effect*).

U buduća istraživanja bi trebalo uključiti i ulogu starosnog doba govornikâ, jer bismo tada mogli da ustanovimo u kojoj starosnoj grupi se češće koriste novi markeri citiranja u neformalnim razgovorima, i koji markeri citiranja su zastupljeniji. Takođe, korisno bi bilo utvrditi da li pol govornika igra značajnu ulogu u „odabiru“ markera citiranja. Imajući sve to u vidu mogli bismo da ustanovimo tendencije u ekspanziji uporebe određenih markera citiranja naspram drugih markera citiranja.

Literatura

- Blyth, Carl Jr., Sigrid Recktenwald and Jenny Wang. 1990. *I'm like, Say what?! A new quotative in American oral narrative. American Speech*, 65, 215–227.
- Buchstaller, Isabelle. 2001. *He goes and I'm like: The new quotatives re-visited*. Paper presented at NWAVE 30, University of North Carolina. Dostupno na: <http://www.ling.ed.ac.uk/~pgc/archive/2002/proc02/buchstaller02.pdf> [28. 12. 2011].

- Cukor-Avila, P. 2002. *She say, she go, she be like*: Verbs of quotation over time in African American vernacular English. *American Speech*, 77, 1, 3–31.
- Ekman, P. and W. V. Friesen. 1969. The repertoire of nonverbal behavior: Categories, origins, usage, and coding. *Semiotica*, 1, 49–98.
- Ferrara, Kathleen and Barbara Bell. 1995. Sociolinguistic variation and discourse function of constructed dialogue introducers: The case of *be + like*. *American Speech*, 70 (3), 265–290.
- Golato, A. 2000. An innovative German quotative for reporting on embodied actions: *Und ich so/und er so* 'and I'm like/and he's like'. *Journal of Pragmatics*, 32, 29–54.
- Güldemann, Thomas. 2001. Quotative Constructions in African Languages: a Synchronic and Diachronic Survey. Unpublished 'Habilitationsschrift'. University of Leipzig.
- Levey, S. 2003. Reported dialogue and pragmatic particles in the narratives of preadolescents. *World Englishes*, 22, 305–321.
- Macaulay, Ronald. 2001. *You're like "Why not?"* The quotative expressions of Glasgow adolescents. *Journal of Sociolinguistics*, 5, 3–21.
- Meehan, Teresa. 1991. It's like, 'What's happening in the evolution of *like*?': A theory of grammaticalization. *Kansas Working Papers in Linguistics*, 16, 37–51.
- Polovina, Vesna i Natalija Panić. 2010. Problemi lingvističke klasifikacije neverbalnih elemenata u komunikaciji. *Analiza Filološkog fakulteta*, 22, 215–231.
- Romaine, Suzanne and Deborah Lange. 1991. The use of *like* as a marker of reported speech and thought: A case of grammaticalization in process. *American Speech*, 66, 227–279.
- Scherre Pereira, Maria Marta and Anthony Naro. 1991. Marking in Discourse: "Birds of a feather". *Language Variation and Change*, 3, 23–32.
- Schourup, Lawrence C. 1983. Common discourse particles in English conversation. *Working Papers in Linguistics* 28. Columbus, OH: The Ohio State University

Natalija Panić Cerovski
 Maja Đukanović
 Borko Kovačević

NEW QUOTATIVES IN THE SERBIAN AND SLOVENIAN LANGUAGE

Summary: This paper is focused on "the new quotatives", such as „*kao*" (*like*), „*krene*" (*he/she goes*) in Serbian, and „*kakor češ*" (*like you want?*) in the Slovenian language. In this research we compare the occurrence of these new quotatives and other lexical markers of quotations, such as *verba dicendi*. These new quotatives are used in informal conversations and their function is mainly to convey not only the actual words

² word-for-word translation

that are quoted, but also the whole emotional and contextual situation. Using them, the speaker reproduces a speech act but package it in a more expressive form, with sound and voice effects, and with changes in nonverbal behaviour (gestures, facial expressions, body posture) as well.

The corpus consists of 5 hours of video recorded TV talk shows and 5 hours of recorded conversations in the Serbian and Slovenian language. This corpus was transcribed and relevant prosodic, kinesic and paralinguistic features were annotated.

